

Hvordan skapes rom for «omvendt deltakelse» i bærekraftig lokal samfunnsutvikling – aksjonsforskningens roller og bevegelser

Authors: ¹Mikaela Vasstrøm & ²Kirsten Paaby

Affiliation: ¹Institutt for global utvikling og samfunnsplanlegging, Universitet i Agder, Norge;

²PS Paaby Prosess – EduAction, Norge

Contact corresponding author: Mikaela Vasstrøm; mikaela.vasstrom@uia.no

Sammendrag

Det er økende oppmerksomhet på potensialer for borgeres engasjement i bærekraftig omstilling og lokaliseringen av FNs bærekraftsmål. Flere forsknings- og policyrapporter etterlyser bedre forståelse for hvordan bærekraft kan «oversettes» og implementeres i lokal planlegging og handling. Bærekraftig samfunnsomstilling krever bedre forståelser for hvordan offentlige/kommunale systemer kan samarbeide med borgerinitiativer – samtidig som de lokale initiativene bevarer selvstendighet og lokal forankring. I denne artikkelen tar vi utgangspunkt i en aksjonsforskningsprosess med borgerinitiativer i Oslo og ByKuben, Oslo kommunes senter for byøkologi. Vi utforsker hvordan det kan skapes rom for deltakelse mellom borgere og kommunale planleggere med *utgangspunkt* i borgernes initiativer, og diskuterer hvilke roller aksjonsforskning kan ta i slike prosesser. Inspirert av omstillingsteori og teorier om rom for deltakelse og kritisk utopisk aksjonsforskning, diskuteres hvordan ulike forsker roller kan åpne rom for «omvendt deltakelse» i bærekraftig lokal samfunnsutvikling. Vi definerer dette som aksjonsforskerens «dobbelbevegelser» mellom borgere og det kommunale system.

©2021 Mikaela Vasstrøm & Kirsten Paaby. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), allowing third parties to share their work (copy, distribute, transmit) and to adapt it, under the condition that the authors are given credit, that the work is not used for commercial purposes, and that in the event of reuse or distribution, the terms of this license are made clear.

Citation: Vasstrøm, M. & Paaby, K. (2021). Hvordan skapes rom for «omvendt deltakelse» i bærekraftig lokal samfunnsutvikling – aksjonsforskningens roller og bevegelser. *Forskning og Forandring*, 4(2), 106–127. <https://doi.org/10.23865/fof.v4.3311>

Nøkkelord

Aksjonsforskning, forskerroller, deltakelsesrom, omvendt deltakelse, borgerinitiativer, lokale myndigheter, bærekraftig omstilling

Abstract

Creating spaces for reversed participation in local sustainability transitions - the roles and movements of action research

The potentials of citizens engagement and initiatives in sustainable transitions and the localization of the SDGs have gained increased interest in policy and research. Several reports call for a better understanding of how universal values of sustainability can be “translated” and implemented in local government actions. Local sustainability transitions require better understanding of how local government systems can collaborate with citizens initiatives—while sustaining their independency and local anchoring. In this article we take point of departure in a participatory research process with citizens initiatives, local authorities and ByKuben the Centre of Urban Ecology in Oslo. We describe three initiatives and explore how spaces of participation can be shaped between citizens and local authorities *grounded* on the citizens initiatives. Further, we depict the different roles of action research during this process. Inspired by theories of transition/transformation, and spaces of participation, we discuss how critical utopian action research can create spaces for “reversed participation” in local sustainable development. We define this as the action researchers “double movement” between citizens and the local authorities.

Keywords

Action research, research roles, participatory spaces, reversed participation, citizens initiatives, local government, sustainable transition/transformation

Introduksjon

Bærekraft er vokst frem som den mest presserende samfunnsutfordringen i vår tid. Fra midten av 1900-tallet er det i økende grad stilt spørsmål ved miljø- og klimakonsekvensene av den «moderne» samfunnsutviklingen fra både natur- og samfunnsvitenskapelige perspektiv og borgerbevegelser (Dryzek, 2013). Disse perspektivene har påvirket politikktutvikling på alle nivå fra Brundtland-kommisjonen til etableringen av FNs bærekraftsmål i 2016. På tross av denne erkjennelsen reiser det seg flere store utfordringer i bærekraftig omstilling som både handler om økologisk bæreevne, demokratisk legitimitet og sosial rettferdighet (Adams, 2008; O'Brien, 2012). For det første skaper mål om bærekraft nye konfliktlinjer mellom miljømessige, sosiale og økonomiske interesser og verdier, som ikke har noen entydige eller objektivt «riktige» løsninger (Campbell, 2016). For det andre skaper omstillingsprosesser utfordringer knyttet til (demokratisk) styring og deltakelse, når universelle bærekraftsmål «oversettes» til lokale praksiser og endringer (Meadowcraft, 2007). For det tredje handler det om hvordan omstilling skaper nye byrder og goder og dermed også krever perspektiver om rettferdighet (Williams & Doyon, 2019).

Det er et voksende forskningsfelt på omstillingsteorier knyttet til bærekraft (Köhler et al., 2019) som peker på behovet for bedre forståelse av kompleksitet, prosess og

nytenkning i samfunnsutviklingen (Frantzeskaki & Rok, 2018). Samtidig stiller flere spørsmål ved om bærekraftsbegrepet i oversettelsen til policy- og planleggingssystemet har mistet sin kritiske brodd og sitt radikale endringspotensiale (Adams, 2008; Egmose, 2016; Nielsen et al., 2010). En bærekraftig omstilling krever grunnleggende reorienteringer av både verdiforståelser, politiske systemer og institusjoner, og hverdagslige og konkrete praksiser (O'Brien, 2012; O'Brien & Sygna, 2013). Det krever nye typer av arenaer som kan favne et bredt spekter av aktører for å utvikle legitime kvalitativt nye reorienteringer for hva et bærekraftig samfunn kan være (Wittmayer et al., 2017).

Innen omstillingsforskning og praksis er det en økende interesse for sivilsamfunnets rolle i bærekraftig samfunnsutvikling og transformasjon (Frantzeskaki et al., 2016; Wittmayer et al., 2017). Borgerinitierte prosjekter representerer en heterogen vifte av praksiser, som adresserer bærekraft på både lokalt og globalt nivå og i større og mindre skala (Pesch et al., 2019). De er kjennetegnet ved å være eksperimenterende, fleksible og ikke sektor-orienterte, og de drives av selvorganiserte kollektive organisasjoner utenfor de etablerte systemer og institusjoner (Wittmayer et al., 2017). Borgerperspektiver kan åpne forståelser for bærekraft og omstillingsprosesser, som tar utgangspunkt i hverdagslivets praksiser og orientering (Egmose, 2016; B. Nielsen & Nielsen, 2006). På den ene siden kan slike initiativer påvirke og bidra til større systemiske endringer og forsterke omstilling på andre områder (Lam et al., 2020), på den andre siden har de også utfordringer knyttet til ressurser og organisasjonsform (Frantzeskaki et al., 2016). Det er derfor behov for å utforske muligheter og utfordringer knyttet til hvordan borgerinitiativer kan samarbeide med kommunale systemer for å understøtte og utvikle lokalt forankrede omstillingsprosesser (Köhler et al., 2019; Wittmayer et al., 2017).

Perspektiver om bærekraft og miljø påvirker norsk bypolitikk og nasjonale forventninger til kommunal planlegging (Lundberg et al., 2020; Wang et al., 2016). I 2018 etablerte Oslo kommune ByKuben (Senter for byøkologi), og Oslo ble i 2019 europeisk miljøhovedstad, hvor et hovedfokus var folkets «grønne skifte». Lundberg et al. (2020, s. 133) påpeker at det i kommunenes arbeid med FNs bærekraftsmål er et behov for å utvikle bedre tiltak for å mobilisere og engasjere befolkningen i bærekraftsmålene.

I denne artikkelen utforsker vi hvordan ulike aksjonsforskningsroller kan medvirke til å skape rom for dialog og samhandling mellom borgerinitiativer og ansatte i Oslo kommune for lokal (bærekraftig) samfunnsutvikling. Deltakende og engasjert forskning kan bidra til å reorientere diskurser om bærekraft og miljø-/klimautfordringer (Hölscher et al., 2021; Haarstad et al., 2018), og bidra til å understøtte politisk aktørskap og transformativ deltakelse (Refstie & Brun, 2016) og politisk kultur (B. Nielsen & Nielsen, 2006). Aksjonsforskning kan disponere ulike og mer eller mindre aktive og kritiske roller som kan utforske, reorientere og understøtte samarbeid mellom borgerinitiativer og offentlige systemer (Egmose, 2016; Vasstrøm, 2016a).

I vårt arbeid har vi gjennom ulike aksjonsforskningsroller samarbeidet med både borgerinitiativer og kommunale aktører for å utforske og utveksle erfaringer og kunnskap, og åpne rom for «omvendt deltakelse». Omvendt deltakelse (K. Nielsen & Nielsen, 2007) handler om å åpne et dialog- og handlingsrom mellom borgere og kommunale aktører med *utgangspunkt* i borgernes initiativer. Artikkelen gir innsikt i hvordan ulike forskningsroller utformes, og hvordan forskernes «dobbelbevegelser» bidrar til å skape rom for dialog om bærekraftig omstilling og samarbeid mellom borgere og det kommunale system.

I det følgende presenterer vi først en teoretisk ramme for bærekraftig omstilling, rom for deltakelse og aksjonsforskningsroller, etterfulgt av kontekst- og metodebeskrivelse. Derneft beskriver vi samarbeidet med tre borgerinitiativer, ByKuben og ni bydeler i Oslo. Til slutt diskuterer vi aksjonsforskningens rolle og dobbeltbevegelse, og utfordringer og muligheter for omvendt deltakelse.

Teori

Omstillingsprosesser

Omstillingsprosesser handler om hvordan det skapes forandring på bakgrunn av kunnskap og samhandling mellom flere aktører (Köhler et al., 2019; O'Brien, 2012). Engasjement, forståelse og samarbeid på tvers av ulike aktørers interesser og verdier kan dermed skape nye handlinger (Frantzeskaki & Rok, 2018). Samtidig kan omstilling også skape konflikter og føre til nye konsekvenser, ofte for dem som ikke har et stemme i prosessen. Flere kritiske forskere peker på at det ofte er etablerte økonomiske interesser som dominerer formelle prosesser, og at det er vanskelig å utvikle mer radikale og nytenkende perspektiv innenfor plansystemet (Campbell, 2016; Hölscher et al., 2021; Pløger, 2021).

I et kritisk teoretisk perspektiv kan bærekraftig omstilling også utforskes fra et ikke-interessent-perspektiv (utenfor det formelle plansystemet), som kan gi stemme til bredere livsorienteringer (Egmo, 2020; B. Nielsen & Nielsen, 2006). Det kan åpne for å utforske «det gode liv» for både mennesker og miljø i et hverdagslivsperspektiv og koblet til sted. Slike utforskninger kan utvikle nye perspektiver (og politisk kultur) for legitim bærekraftig omstilling. Det utfordrer tradisjonelle planleggingstradisjoner og krever mer eksperimentelle prosesser på kanten av plansystemet (Nyseth et al., 2019) og en forståelse av planlegging som uferdig, «uplanbar» og tilblivende (Boelens & de Roo, 2016). Å jobbe med bærekraftig omstilling krever dermed utforskning på tvers av ulike aktørperspektiv som grunnlag for å åpne nye forståelser og handlemåter. O'Brien og Sygna (2013) beskriver dette som tre transformasjonssfærer for omstilling: *den kulturelle sfære*, som omhandler verdensanskuelser og verdiorienteringer, *den politiske sfære*, som består av strukturelle betingelser og institusjoner, og *praksissfæren*, som består av handlinger og materialitet. Omstilling handler dermed om å åpne forståelser av bærekraft på tvers av hverdagslivsorientering og det institusjonelle (og politiske) system, for å skape nye (betingelser for) handlinger og praksiser (Hölscher

et al., 2021). For å utvikle slike prosesser kreves det også andre rom for deltakelse både innenfor og utenfor plansystemet.

Rom for deltakelse

Deltakelsesrom er relasjonelle strukturer og forståelser for kommunikasjon og samhandling. De skapes og produseres gjennom tid, materielle strukturer, aktørskap/representasjon og kommunikative praksiser og erfaringer. Cornwall (2004, 2008) har definert en distinksjon mellom «inviterte» og «krevde» deltakelsesrom (*invited and claimed spaces*). De *inviterte rom* defineres som deltakelsesrom «innenfor» offentlige (plan)system. Aktører med formell myndighet inviterer interessenter og borgere til å delta i høring, meningsutveksling og/eller samhandling om mer eller mindre definerte formål. *Krevde rom* kan forstås som deltakelse «utenfor» det formelle offentlige systemet. Dette er kollektivt mobiliserte former for deltakelse i sivilsamfunnet, som er mer eller mindre organiserte. De kan både omfatte protester mot eksisterende tiltak og/eller samles om initiativer for forandring. De kan både skape en form for radikale politiske rom som konfronterer ulikhet og urettferdighet (Refstie & Brun, 2016), f.eks. protester mot veiutbygging, vindmøller, skolenedleggelse osv. Men de kan også være en form for *passion*-bevegelser, som samles om felles interesser og verdier som f.eks. urbant landbruk, lekeplasser, naturgjenoppretting osv.

Potensialer for mer *transformative deltakelsesrom* ligger i å utvikle nye arenaer mellom de inviterte og krevde rom. Refstie og Brun (2016) beskriver hvordan det kan utvikles rom for deltakelse som både favner de krevde rom og de inviterte rom – og en felles dimensjon som en form for trialektisk rom. Disse kan forstås som en form for *invented spaces*. Det handler om å utforme nye rom for kunnskapsutveksling og dialog mellom de aktører som avkrever rom og (system)aktører som er ansvarlige for de formelle inviterte rom. Det krever at det utvikles en gjensidig anerkjennelse av ulike aktører innenfor og utenfor plansystemet. Slike rom kan åpne for kollektive læringsprosesser og skape forandringsspektiver på tvers av det O'Brien og Sygna (2013) definerer som omstillingssfærer. Wittmayer et al. (2014) omtaler slike rom som *interactive spaces*. De påpeker at slike deltakelsesrom ikke oppstår ikke av seg selv, men må utvikles gjennom prosess og tilrettelegging av f.eks. forskere. Deltakelsesrommet i dette perspektiv handler dermed ikke om å legitimere en gitt prosess eller klage over en beslutning. Det handler om å skape et rom for å samprodusere nye omstillingshorisonter og –prosesser som både er kontekstuellet forankret, med et bredt spekter av aktører og som har fokus på gjensidig læring og kunnskapsdannelse (Norström et al., 2020). For å kunne danne slike rom er det en forutsetning at flere aktører ser et behov og kan dra nytte av å delta. Det leder til vårt sentrale spørsmål om hvordan forskning kan bidra i slike prosesser som både utfordrer og reorienterer eksisterende diskurser, bygger nettverk mellom ulike aktører og skaper arenaer for dialog (Egmose, 2016; Hölscher et al., 2021; Haarstad, et al., 2018).

Aksjonsforskningens roller

Forskningens roller og potensiale innen bærekraftig omstilling og transformasjon synliggjøres i økende grad innen flere ulike felt og disipliner (Fazey et al., 2018; Hölscher et al., 2021; Norström et al., 2020). Kritisk utopisk aksjonsforskning er en spesifikk retning innen aksjonsforskningen som tar utgangspunkt i et kritisk teoretisk inspirert perspektiv på samfunnsutvikling, og åpner for dannelsen av utopiske horisonter (B. Nielsen & Nielsen, 2006). Den legger vekt på aksjonsforskningens særlige ansvar for å skape en mer demokratisk (re)orientering i bærekraftig omstilling og for å understøtte forståelsen av fremtiden som et felles gode og ansvar (Hansen et al., 2016). Aksjonsforskerens roller handler både om å utforske lokale forståelser, kontekster og praksiser, og samtidig søke å fastholde de allmenne og mer universelle perspektiver om bærekraft, demokrati og rettferdighet. For å bidra til både forskning og forandring må aksjonsforskeren kunne utfylle ulike roller, som dels understøtter deltakelse «utenfor» det formelle systemet og dels bidrar til å åpne rom for «omvendt deltakelse» innenfor systemet (K. Nielsen & Nielsen, 2007; Vasstrøm & Paaby, 2021).

For det første handler aksjonsforskningens rolle om å utforske forståelser av det eksisterende samfunn og hverdagslivets utfordringer sammen med berørte aktører for å finne nye perspektiver for forståelse og forandring (Wittmayer et al., 2014). Det er et samarbeid om å beskrive og kritisk analysere en eksisterende situasjon både lokalt og i forhold til hvordan «det lokale» er påvirket av større (sosioøkonomiske og politiske) strukturelle og kulturelle forhold (Hansen et al., 2016). Dermed kan aksjonsforskeren bidra til å sette lokale forhold i en større kontekst og anskueliggjøre allmenne utfordringer som mulighet for forandring (K. Nielsen & Nielsen, 2007).

For det andre handler aksjonsforskningens rolle om å skape en anledning til å utforske utopiske forestillinger om fremtiden (Egmose, 2016). Det er en rolle som tar utgangspunkt i menneskers drivkraft, mot og håp for forandring, og jobber aktivt med oppfordringer, fasilitering av visjoner, kommunikasjon og samarbeid. Det er en rolle som handler om å skape et «fritt rom» for kollektive sosiale fantasier. Det handler dermed om på den ene siden å oppfordre til å utvikle utopiske (lokale) forandringperspektiver – som samtidig fastholder en refleksjon om det allmenne menneskelige ansvar for den større (globale) verden (Egmose, 2016; B. Nielsen & Nielsen, 2006).

For det tredje trekker vi her frem aksjonsforskerens rolle med å «kunnskapsgjøre». Det er en rolle som liten grad er utforsket i aksjonsforskningens rolle i bærekraftsomsstillinger, men kommer i økende grad til syne som *knowledge co-production* i bærekrafts- og omstillingsteori (Norström et al., 2020). I denne rolle kommer aksjonsforskningen til uttrykk som en måte å vitenskapeliggjøre lokale prosjekter og prosesser (B. Nielsen & Nielsen, 2006). Wittmayer et al. (2014) beskriver denne rollen som en «knowledge broker» som kan mediere mellom ulike perspektiver. I tillegg mener vi at denne rollen handler om å omsette hverdagslivsperspektiver og prosjekter om bærekraft og lokal-samfunn til et språk og en form som kan forstås innenfor systemet. Aksjonsforskeren bidrar med å beskrive og sette de lokale prosjekter i relasjon til mer universelle verdier,

teoretiske begrep, annen forskning og politisk strukturelle forhold. I praksis betyr det at forskeren bidrar med å dokumentere, beskrive og skriftliggjøre borgerinitiativers perspektiver og praksis. Gjennom å skriftliggjøre de enkelte prosjekter og sette dem inn i en forståelsesramme av allmenne kategorier og betydninger (f.eks. koblet til begrep som naturforvaltning, sosial kapital, inkludering, omsorg, håp, sosial læring osv.) og koble til ulike typer policymål (f.eks. koblet til FNs bærekraftsmål, nasjonal politikk, kommunale strategier/planer) skapes det et grunnlag for en kunnskapsformidling av prosjektet som er annerledes enn det aktørene selv formidler i f.eks. sosiale medier eller årsrapporter. Aksjonsforskningens kunnskapsrolle kan dermed bidra til å øke kunnskapsutveksling på tvers av flere aktør og omstillingssfærer og bidra til policyutvikling (Bartels et al., 2020).

I et aksjonsforskningsperspektiv utvikles vitenskapeliggjøring gjennom deltakende analyse med aktørene, som en form for samproduksjon av kunnskap (Norström et al., 2020). Det skaper både grunnlag for bedre og mer valide analyser, men også et utgangspunkt for å «tilbakeformidle» og reflektere aktørenes egne allmenne verdier. Denne tilbakeføringen av kunnskapsgjøring kan også bidra til å understøtte borgernes eget engasjement og forståelse av prosjektets verdi (B. Nielsen & Nielsen, 2006). Et vesentlig aspekt ved denne forskerrollen er kommunikasjonen til den offentlige institusjonelle sfære gjennom skriftlig, vitenskapeliggjort kunnskap om borgernes prosjekter som er situert i hverdagspraksiser. Denne rollen handler dermed også om hvordan vitenskapeliggjøringen av borgerprosjektene kan danne grunnlag for økt anerkjennelse og legitimitet i et institusjonelt system, som ofte forholder seg til vitenskapelig kunnskap fra andre (interessenter) og aktører (Vasstrøm, 2016a).

På bakgrunn av de andre tre rollene definerer vi et fjerde aspekt av aksjonsforskningens rolle i samfunnsendring og kunnskapsutvikling som en *dobbeltbevegelse* mellom ulike aktørsfærer. Den handler om aksjonsforskerens gjensidige kommunikasjon mellom aktører innenfor og utenfor plansystemet for å skape rom for sosial læring. Hölscher et al. (2021) argumenterer for at slike skift mellom roller og mellom aktører er helt avgjørende for å skape kritiske refleksjoner om det eksisterende, og for å åpne for transformativ reorientering. Det handler dermed om å utfordre aktører både innenfor og utenfor plansystemet, for å skape anerkjennelse av andre aktører og reflektere over behov og nytte ved å skape nye rom for deltakelse. Aksjonsforskerens rolle handler dermed også om å utforske problemstillinger og reflektere sammen med aktører i det offentlige institusjonelle systemet (f.eks. myndigheter og etater). Det handler om å «forstyrre» og åpne for nye perspektiv om deltakelse, (vitenskap og) kunnskap og bærekraft i sammen med aktører innenfor systemet (Vasstrøm, 2016a). Dette kan både gjøres gjennom utforskende intervju, dialog og refleksjon med aktører i systemet, og i sammenheng med vitenskapeliggjort dokumentasjon fra borgerprosjekter.

Dobbeltbevegelsen er dermed en prosess som beveger seg mellom aktører innenfor og utenfor plansystemet og tar i bruk de kritisk utopisk aksjonsforskningsroller:

(1) utforske, analysere og forstyrre eksisterende forståelser, (2) oppmuntre og understøtte eksperimentelle ideer og prøvehandlinger, og (3) kunnskapsbasere og vitenskapeliggjøre prosjekter og prosesser for refleksjon og kommunikasjon. Denne bevegelsen er helt grunnleggende for å etablere rom for omvendt deltakelse mellom system og borgere. I vår tilnærming fokuserer vi på å skape et omvendt rom for deltakelse, som særlig tar *utgangspunkt* i borgernes initiativer, men involverer og ansvarliggjør aktører innenfor det kommunale system.

Kontekst

Norge har forpliktet seg på en lang rekke internasjonale avtaler knyttet til miljø, klima og bærekraft, og er også forpliktet til å rapportere på FNs bærekraftsmål. Bærekraft er blitt et sentralt begrep i norsk nasjonal politikkkutforming knyttet til by-, steds- og distriktsutvikling (Meld. St. 18 (2016–2017)) og knyttet til de årlige nasjonale forventninger til kommunal og fylkeskommunal (regional) planlegging. Disse perspektiver preger også i stor grad kommunale samfunnsplaner og ambisjoner om en mer klimavennlig og bærekraftig utvikling (Lundberg et al., 2020; Wang et al., 2016).

I 2019 var Oslo europeisk miljøhovedstad.¹ Ett av fem overordnede mål var å vise frem «folkets grønne skifte». I 2018 fikk Oslo et fysisk møtested med ByKuben – Oslo senter for byøkologi. ByKuben skal være en pådriver for bærekraftig byutvikling i samhandling med blant annet innbyggere, næringsliv, kommunale virksomheter og de enkelte bydelene. ByKuben jobber som nettverksbygger og møteplass og bidrar til kunnskaps- og erfaringsutveksling mellom ulike fagmiljø, kommunale aktører, lokale innbyggerinitiativer og privat næringsliv. ByKuben fikk et spesielt ansvar for å fasilitere og legge til rette for miljøhovedstadens satsing på å mobilisere og engasjere innbyggerne i Oslo i byens 15 bydeler. Det hadde til hensikt å involvere alle innbyggere i alle aldre og både «synliggjøre og forsterke» lokale borgerinitiativer. Det ble lagt vekt på at denne aktiviteten kunne koples til langsiktig innsats blant annet ved å bygge videre på eksisterende initiativ og nettverk. Gjennom øremerkede midler fikk bydelene mulighet til å styrke eksisterende miljø- og klimaprojekter, blant annet i form av forsøk med tilskuddsordningen «Grønne Midler» til borgerprosjekter (Paaby, 2017), og samtidig fikk bydelene mulighet til å teste ut nye miljø- og klimaprojekter i samarbeid med lokale innbyggere. Denne satsingen i miljøhovedstadsåret fikk arbeidstittel Nabolagsprogrammet.

Metode

Artikkelen bygger på et pågående samarbeid med ByKuben, bydeler og borgerinitierte lokale prosjekter i Oslo.² Vi har siden 2014 vært deltakende forskere/kartleggere og fasilitatorer i Oslo kommunes og spesielt noen bydelers arbeid med bærekraftig

1 <https://www.miljohovedstaden.no/>

2 For ytterligere beskrivelse av samarbeid og prosjekter se også: <https://education.no/prosjekter/norge/>

omstilling i samhandling med lokale borgerinitiativer (Paaby, 2017; Paaby & Vasstrøm, 2020). Vår metodiske tilgang består av tre hovedspor – som sett i sammenheng kobler ulike aksjonsforskningsroller på tvers av sivilsamfunnet og det offentlige system, og utviklingen av et rom for omvendt deltakelse.

Et spor var å utforske borgerinitiativer som har fått «Grønne Midler» av Oslo kommune. Gjennom intervju, deltakende observasjon og fasilitering av workshops, har vi utforsket deres motivasjon for å initiere prosjektet, deres organisering og samarbeidspartnere, i tillegg til utfordringer og muligheter for videreførelse av prosjektene og deres samarbeid med kommunen (se også dokumentasjon i Paaby & Vasstrøm, 2019, 2020).

Det andre sporet var å utforske bydelenes og ByKubens engasjement i «Miljøhovedstaden Oslo 2019». Vi deltok på flere samlinger som ByKuben arrangerte for ansatte i bydelene. I forlengelse herav intervjuet vi ansatte i ni av Oslos 15 bydeler med ansvar for lokal samfunnsutvikling og ulike satsninger for bærekraft (Grønne Midler osv). Gjennom samtaler med ByKuben har vi diskutert Oslos miljø- og bærekraftstrategier og særlig borgernes engasjement i miljøhovedstadsåret.

Som det tredje spor i vårt forskningsarbeid arrangerte vi i oktober 2019 i samarbeid med ByKuben og bydel Sagene en heldags erfaringsworkshop som et ledd i programmet for miljøhovedstaden.³ Denne workshopen samlet 64 deltakere fra borgerprosjekter, andre interesserte borgere og ulike kommunale og offentlige aktører. Vår rolle var å fasilitere workshopen med utgangspunkt i borgerinitiativene, inspirere og utfordre forståelser, og åpne for refleksjoner fra offentlig aktører i bydelene, samt en kafe-dialog for læring om bedre samarbeid på tvers av aktørene (se også Paaby & Vasstrøm, 2020).

På bakgrunn av disse prosessene har vi beskrevet og formidlet kunnskap om både de borgerinitierte prosjektene og erfaringsworkshopen gjennom skriftlige rapporter, protokoller, policynotater til Oslo kommune (politikere, bydelsansatte) (se Paaby & Vasstrøm, 2019, 2020), samt presentasjoner på møter i Kommunal- og moderniseringsdepartementet og Oslo kommune. Denne skriftlige dokumentasjonen er også formidlet direkte til representanter for borgerprosjektene og bydelene, som har kommentert og gitt tilbakemeldinger. I disse rapportene og notatene har vi trukket frem læringspotensialer fra prosjektene koblet til forskning om borgerprosjekter i Europa og teoretisk inspirerte begreper som sosio-økologisk innovasjon, fellesskap, kollektiv læring, håp og omsorg (Paaby & Vasstrøm, 2020). I det følgende beskrives tre borgerinitiativer, perspektiver fra bydelsansatte og utformingen av erfaringsworkshopen som et rom for omvendt deltakelse.

3 <https://www.miljohovedstaden.no/program/gronne-midler-en-vei-til-baerekraftig-omstilling#gref>

Aksjonsforskning med borgerinitiativer i Oslo kommune

De tre borgerinitiativer er forankret i Groruddalen i den nordøstlige delen av Oslo (Norge) og omfatter fire av Oslos 15 bydeler. Groruddalen har en befolkning på ca. 142 000 innbyggere med bakgrunn fra over 140 ulike land. Det er et område med sosiale og miljømessige bærekraftsutfordringer, hvor det gjennom flere tiår har vært en omfattende innsats både fra stat og kommune for å snu utviklingen når det gjelder infrastruktur, mobilitet, oppvekstvilkår, sysselsetting og utvikling av gode nabolag.

Fra parsellhage til andelslandbruk med omsorg for natur og mennesker

Borgerinitiativet Ellingsrud parsellhage oppstod i 2015 som et lokalt svar på globale klima- og miljøutfordringer. Siden har deltakerne i prosjektet stadig utvidet fellesskapet, samarbeidet og utopiene for et bærekraftig lokalsamfunn. (Initiativet er ytterligere beskrevet i Paaby & Vasstrøm, 2020, 2021.) I 2019 fikk gruppen bak prosjektet en midlertidig avtale med bymiljøetaten i Oslo kommune vedrørende leie av Enga, en gammel verneverdig husmannsplass. Her har man startet opp med dyrking av området rundt huset, og det foreligger visjonære planer for hvordan man kan ta vare på huset og utvikle det til et grønt lokalhistorisk aktivitetssenter. I 2020 ble dette etablert som et andelslandbruk, inntil videre med 27 medlemmer. Siden har borgerne også gitt innspill til hvordan området kan bli en del av en «bynær-nasjonalpark».⁴ Dette representerer et bredt samarbeid mellom en lang rekke lokale foreninger, organisasjoner og enkeltpersoner, og arbeidet har etter hvert fått enstemmig politisk støtte fra det lokale bydelsutvalget.

Lokalt klimatoppmøte og busseminar

Et lokallag av Naturvernforbundet i Groruddalen inviterte i samarbeid med andre organisasjoner til et lokalt klimatoppmøte i Groruddalen der tema var Oslo kommunes klimastrategi. Det fikk stor oppslutning, og møtet samlet bredt både når det gjelder alder, sektorer, lag og foreninger. Det ga anledning til å styrke nettverksbyggingen mellom de fire bydelene i Groruddalen. Prosjektet ble drevet av borgernes krav om konkret handling, og ikke bare planer. Klimatoppmøtet ble fulgt opp av et busseminar, hvor de lokale aktørene inviterte kommunepolitikere og administrasjon. Det var 70 deltakere fra etater, byrådsavdelinger og bydeler – både politikere og byråkrater. Det var stortingspolitikere, fagfolk, lokale aktivister, representanter for lag og foreninger samt lokalt næringsliv. Busseminaret tok deltakerne med på en rundreise til de mest forsøplede stedene i Groruddalen. Underveis var det stopp med korte innlegg fra både fagetater, politikere og lokale aksjonsgrupper om kritiske

4 <https://www.ostmarkasvenner.no/husmannsplassen-enga-fra-forfall-til-ny-bruk.6319339-256978.html>

tema som forsøpling, planer for boligutvikling, trafikk og støy, forurensning av elveløp mv. Bussturen ble avsluttet med et idéseminar hvor initiativtakerne presenterte sine lokale strategier og handlingsplaner og stilte spørsmål ved hvordan det kunne skapes videre samarbeid (prosjektet er beskrevet i ytterligere i Paaby & Vasstrøm, 2020).

Takhage og ungdomsengasjement

Furuset Forum (FF) er en flerbrukshall som eies og driftes av Furuset idrettsforening (FI). Det har vært særlig fokus på arbeid med minoritetsungdom, blant annet gjennom etableringen av Alnaskolen i 2009. Barn og ungdom i alderen 15–25 år gis muligheten til å ta lederskap for fellesaktiviteter i sitt nærmiljø gjennom et 1-årig praksis- og undervisningsforløp. Prosjektene «Takhagen» og «Humlegata på Furuset» vokste frem etter at daglig leder av FI deltok på klimatoppmøtet i Groruddalen (se over). Målet med prosjektet var å gjøre Furuset mer grønt og trivelig, bidra til lokal identitet, styrke det biologiske mangfoldet og, ikke minst, gi kunnskap til både barn, ungdom og voksne om betydningen av pollinerende insekter, og hvordan man kan dyrke på enkle måter. Prosjektet har siden starten engasjert ungdom i å utvikle, bygge og drive «Takhagen». Ungdommen rekrutteres også til å være ledere for nye kull for å oppfylle formålet om å få frem en ny generasjon frivillige, unge ledertalenter og gode rollemodeller for jevnaldrende ungdom. Visjonen var at dette ville bidra til at bydelens befolkning tenker grønt både når det gjelder bruk av ressurser, mat, energi, energigjenvinning og forsøpling. Samtidig var det et klart mål å tilby sosiale fellesskap og skape stedsidentitet. Prosjektet har en bred vifte av samarbeidspartnere fra både lokale organisasjoner og private bedrifter. (Prosjektet er beskrevet i ytterligere i Paaby & Vasstrøm, 2020.)

Dialog med aktører i det institusjonelle systemet

Dialogen med ansatte i ulike bydeler i Oslo ga innsikt i hvordan bydelene jobbet med borgerinitiativer, hvordan de så det som en del av Oslo kommunes strategi, og hvilke utfordringer og muligheter de opplevde i dette arbeid «på kanten» av plansystemet. Samlet sett viste våre intervju og deltakende observasjon på flere arenaer at deres handlingsrom som kommunale byråkrater hadde en rekke dilemma og utfordringer. På den ene siden var det et arbeidsområde flere opplevde som kreativt og spennende. Noen beskrev og reflekterte over sin rolle som fasilitator, tilrettelegger og brobygger i dynamikken mellom lokale initiativer og det kommunale systemet. Flere nevnte konkrete eksempler på hvordan de hadde fungert som «døråpnere» inn mot sentrale etater i kommunen for å støtte opp om de lokale borgerinitiativene. Det var arbeidsoppgaver som ble omtalt som meningsfulle og som hadde en verdi for lokal samfunnet i de enkelte bydeler.

På den andre siden hadde de fleste ansatte stillinger med mange ulike arbeidsoppgaver. Arbeidet med borgerinitiativer kom «på toppen» av alt annet. Dermed var

arbeidet med borgerinitiativer kun en liten prosent av deres stilling, men opplevdes som en veldig tidkrevende aktivitet. Noen beskrev utfordringene som kan oppstå når borgerinitiativer som er i gang satt på kommunal grunn og med støtte fra grønne tilskuddsordninger legger ned, enten pga. slitasje eller konflikter. Flere reflekterte også over at dette var en relativt ny rolle å skulle fylle. Det var derfor knyttet usikkerhet til hvordan det skulle håndteres i forhold til interne systemer, rutiner og «hvordan gjør man det best?». Flere nevnte behovet for bedre kompetanse og forståelse for deres rolle og handlingsrom. ByKuben hadde arrangert flere samlinger for erfaringsutveksling, faglig påfyll og nettverksbygging, og flere ønsket at disse samlingene skulle bli mer permanente strukturer.

Erfaringsworkshop – et rom for omvendt deltakelse

Erfaringsworkshopen var en del av det offisielle miljøhovedstadprogrammet.⁵ Det var utformet i samarbeid med ByKuben, basert på våre forståelser av både borgerinitiativene og bydelsansattes perspektiver. Det sentrale temaet var spørsmålet om og eventuelt hvordan sentrale og lokale støtteordninger kan stimulere og understøtte borgerinitiativer, og hvordan det kan utvikles bedre rammer for samarbeid mellom kommunale aktører og borgerinitiativer på lang sikt.

Workshopen var delt inn i flere faser: Før åpningen var det lagt til rette for mingling og markedplass, hvor bydelene og de lokale gruppene hadde utstilling og kunne møtes i uformell dialog. Åpningsseansen satte scenen globalt og lokalt med henvisning til FNs bærekraftsmål (også illustrert med fysiske bokser av FNs bærekraftsmål, og målene for Oslo som miljøhovedstad, samt et innlegg med tittelen: «Omvendt deltakelse i planlegging for bærekraftig lokalsamfunnsutvikling – lokalt rom for universelle verdier om bærekraft?»). Hoveddelen av programmet var avsatt til presentasjoner av fem ulike borgerinitiativer ved initiativtakerne selv, samt et «speakers corner» med åtte korte presentasjoner av nystartede borgerinitiativer. Dette ble etterfulgt av en samtale mellom to kommunale ansatte fra «På kanten» om deres erfaringer og roller som fasilitatorer og brobyggere med borgerinitiativer i bydelene.

Med borgernes presentasjoner som bakgrunnsramme åpnet vi en kafedialog under overskriften «Veien videre for Grønne Midler og andre støtteordninger – Oslo miljøhovedstad 2030?». Kafedialogen hadde syv tema. Temaene var utformet basert på intervju og dialog med hhv. borgerinitiativene, kommunalt ansatte og ByKuben. Hvert bord hadde en bordvert som tok notater på en bordduk. Deltakerne ble oppfordret til å bevege seg til nye temaer for å utveksle erfaringer og diskutere flere temaer.

5 <https://www.miljohovedstaden.no/program/gronne-midler-en-vei-til-baerekraftig-omstilling#graf>

Tema 1. Lokale tiltak knyttet opp mot langsiktig satsing?

Hvordan kan de lokale tiltakene knyttes opp imot en langsiktig satsing etter 2019 – fortsatt Miljøhovedstad?

Tema 2 Samhandling – samskaping – samvirke?

Ut fra våre erfaringer med utfordringer og muligheter: Hvordan kan kommunen støtte opp under initiativer og prosjekter som innbyggerne ønsker å sette i gang?

Tema 3 Støtteordninger hvilke og hvordan?

Hvordan kan grønne midler og andre støtteordninger bidra til nye former for samarbeid videre fremover? Hvilke retningslinjer og hvordan kan det organiseres?

Tema 4 Nettverksbygging på kryss og tvers – hvordan?

Hvilke nettverk ser vi for oss og hvordan lage gode nettverk lokalt og på tvers av bydelene? Hvilken rolle kan ByKuben/Nabolagsprogrammet ha som nettverkskoordinator? (Eventuelt andre nettverk som for eksempel Grønn kommune, Klimanettverket?)

Tema 5 Faglig påfyll og inspirasjon – hvordan?

Faglig påfyll og inspirasjon – hva trenger vi, hva kan vi tilby, hva kan vi lære av hverandre på tvers av bydelene i Oslo?

Tema 6 Formidling og informasjon

Hvordan skal vi få vite om de ulike "grønne lokale tiltakene" i bydelene? Hvordan skal vi dokumentere erfaringene? Hvordan kan vi kommunisere med hverandre?

Tema 7 Åpen post

Åpen post - for det som ikke er fanget opp av de øvrige tema.

Bilde 1. Kafedialogens syv tema

Dagen ble avsluttet med en oppsummering fra hvert kafebord og forslag til hvordan arbeidet kunne følges opp i tillegg til en tilbakemelding om workshopen fra deltakerne. Hele workshopen ble dokumentert i en protokoll, og på oppfordring fra deltakerne og ByKuben utarbeidet vi et policynotat (se vedlegg i Paaby & Vasstrøm, 2020) med utgangspunkt både i vår kartlegging og analyse av borgerinitiativene og resultatet av erfaringsworkshopen. Policynotatet ble delt med prosjektsekretariatet for miljøhovedstaden og bydelsdirektørene i hver bydel. Hele materialet ble sammenfattet i en større rapport og analyse i en rekke fokuspunkter for læringspotensialet for andre borgerinitiativer – og for kommunal policy og planleggingspraksis. Fokuspunktene handlet om å forstå drivkreftene, omstillingspotensialer, erfaringsdannelse og muligheter for samskaping med et større institusjonelt system (Paaby & Vasstrøm, 2020).

Aksjonsforskningens dobbeltbevegelse – mellom borgere og system

Sosio-økologiske livssammenhenger og utopiske horisonter

Et felles trekk for de borgerinitiativer vi har fulgt, er at de skaper nye livssammenhenger mellom økologiske systemer og sosiale praksiser. Disse praksiser kan ikke planlegges innenfor en kommunal sektor – de er tilblivende (Boelens & de Roo, 2016) og «uplanbare» (Vasstrøm, 2016b). De orienterer seg mot hverdagslivspraksiser og kontekstuelle utfordringer på et gitt sted (og ideer og idealer om fremtiden) (Egmo, 2016). De viser dermed eksempler på selvorganiserte eksperimenterende prosjekter

(Wittmayer et al., 2014) som jobber med lokal utvikling som tilblivende og uferdige prosesser (Boelens & de Roo, 2016). De viser i praksis hvordan elementer av omsorg og håp for både miljø og mennesker inngår i motivasjonen og engasjementet for å drive prosjektene. Egmose (2020) peker på at slike perspektiver er fraværende i byplanlegging og utvikling (og teoretisering) om bærekraft. En reorientering av *mainstream* bærekraftstenkning i byplanlegging kan dermed (forstyrres og) komplementeres med perspektiver og praksiser fra mer hverdagslivsorienterte borgerprosjekter.

Prosjektene illustrerer nye former for handlinger – knyttet til en «praksissfære» (O'Brien & Sygna, 2013) – som kan bidra med konkrete alternative måter å tenke om grønne byrom, ressursamarbeid og deltakelse. Disse viser hvordan det kan skapes komplekse sammenhenger mellom økologiske og sosiale (og til dels økonomiske) dimensjoner gjennom kreativ bruk av materialer og sosial læring – samt omsorg og håp for den nære og fjerne verden – og for fremtiden. Disse livsorienterte sammenhengene viser et kontekstuelts motsvar til målkonfliktene som ofte trekkes frem i bærekraftig byutvikling (Campbell, 2016).

Borgerprosjektene vi har kartlagt viser, i samsvar med funn fra andre europeiske prosjekter (Frantzeskaki et al., 2016), at små initiativer har potensiale for å skape større ringvirkninger knyttet til både hverdagsliv og lokalsamfunn. Likevel viser vår forskning at borgerinitiativer også kan være utfordret av manglende støtteordninger, kunnskap og kompetanse og institusjonell robusthet. Deres «usektoriserte» natur gjør det vanskelig å finne vei i det kommunale systemet, fordi det ikke er én ansatt eller avdeling å kontakte, men flere på tvers. Flere av initiativene har derfor også fokusert deres kontakt mot det politiske nivået for å få en stemme inn mot systemet. Det peker på at det er et behov for (ulike typer av) støtte over tid, og nye typer samarbeidsformer med det kommunale systemet hvis slike initiativer skal vedvare. Samtidig er det et mulig dilemma hvor slike støtteordninger og institusjonaliserte samarbeid kan kompromittere initiativenes egen art og selvstendighet, og ende «innenfor» plansystemets logikk.

Rom for omvendt deltakelse: Aksjonsforskning mellom borgere og kommunale aktører

Erfaringsworkshopen åpnet en fysisk arena for deltakelse og dialog på tvers av borgerinitiativer og kommunalt ansatte i bydeler og sentral administrasjon. Workshopen dannet dermed en form for *interactive space* for å ta opp og reflektere rundt felles utfordringer (Wittmayer et al., 2017). Kommunalt ansatte og borgerne selv brakte egne erfaringer, forståelser og kunnskap inn i refleksjoner rundt kafedialogens spørsmål. Det skapte dermed en form for «forskende verksted» hvor borgere og kommunalt ansatte sammen utforsket sentrale spørsmål og utarbeidet nye forståelser av hva utfordringer og muligheter for bærekraftig lokal utvikling og samarbeid (B. Nielsen & Nielsen, 2006). Slike prosesser er avgjørende for omstillingsprosesser fordi de skaper sosial læring på tvers av eksisterende aktør perspektiver (Hölscher et al., 2021) og

dermed bygger mer robust kunnskap om utfordringer og muligheter (Wittmayer et al., 2014). Kafedialogen åpnet både refleksjoner omkring nye måter å forstå borgerinitiativenes bidrag i bydelsutvikling og nye forståelser for hvordan det kommunale system kunne understøtte disse med andre ressurser enn økonomiske midler. Det kom frem at økonomiske midler var et viktig redskap for borgerinitiativenes oppstart og investeringer. I utviklingen av prosjektene var også støttefunksjoner viktige, som f.eks. kommunikasjon med det kommunale system, rådgivning til å håndtere plansystemet og lån av maskiner/infrastruktur.

Deltakelsesprosesser mellom det kommunale plansystem og borgerinitiativer krever at noen aktører tilrettelegger et rom som begge parter anerkjenner. Forskere har en særlig posisjon til å kunne skape *interactive spaces* (Wittmayer et al., 2014) eller «trialektiske rom» (Refstie & Brun, 2016) ved å kunne fasilitere og mediere mellom aktører. Aksjonsforskning kan dermed bidra til å øke samfunnsdeltakelse «utenfor systemet» og gi stemme og anerkjennelse til aktører som sjelden høres «innenfor systemet». I dette prosjektet har vi jobbet med å forstå slike rom som en form for «omvendt deltakelse» (K. Nielsen & Nielsen, 2007), hvor borgere kan presentere sine hverdagslivsorienterte og kontekstuelle forankrede samfunnsprosjekter som en komplementær erfarings- og verdensforståelse til ansatte som jobber innenfor offentlig plansystemer. Slike arenaer kan åpne kommunikasjon og forståelser på tvers av det som O'Brien og Sygna (2013) definerer som den kulturelle, politiske og praksisbaserte sfærer. Samtidig kan det bidra til å kritisk utfordre eksisterende forståelser (og etablerte interesser) av bærekraftig omstilling (Hölscher et al., 2021). Rom for omvendt deltakelse kan bidra til å bevege og reorientere forståelser av bærekraftig byutvikling og endre konkrete praksiser.

Aksjonsforskningens roller og «dobbelbevegelse» for bærekraftig omstilling

Det er et presserende behov for å utvikle nye forståelser og reorientering av bærekraftig omstilling (O'Brien, 2012), og forskning har en særlig rolle for å fasilitere og utvikle ny kunnskap og handling (Hölscher et al., 2021). Vår forskningstilnærming har forsøkt å åpne for slik reorientering gjennom å kombinere en kritisk utforskende og analyserende rolle med en mer oppfordrende og endringsorientert rolle. Gjennom reflekterende intervju med borgerinitiativene oppfordret vi til å reflektere over deres prosjekters større samfunnsbetydning, samt muligheten for å peke på kritiske barrierer og mangelen på samarbeid med det kommunale system. I tillegg åpnet vi for mer «utopiske» refleksjoner om de enkelte prosjekters fremtidsvisjoner, og så disse i forhold til mer universelle perspektiver som FNs bærekraftsmål. I møte med aktører i Oslo kommune tok vi særlig rollen som kritisk refleksjonspartner. Gjennom intervju, deltakende observasjon og dialog med aktørene innenfor plansystemet utforsket vi ansattes forståelse av deres egen og bydelens rolle i den grønne omstilling. Det førte til samtaler om utfordringer og muligheter for ulike typer av støttefunksjoner og samarbeid med borgerinitiativene. I disse samtalen presenterte vi også våre

«forskerperspektiver» på borgerinitiativene. Dermed kunne vi presentere borgerinitiativene med mer allmenne begreper som f.eks. innovative sosio-økologiske praksiser, dannelse av sosial kapital og fellesskap, som kobler seg til mer systemisk og samfunnsvitenskapelig orienterte forståelser av bærekraftig utvikling. Samtidig ble de også oppfordret til å tenke over hvordan de mente ting kunne gjøres annerledes, særlig med henblikk på samarbeidet med borgerinitiativer. Derigjennom har vi sammen med borgere og kommunale aktører bidratt til å understøtte aktørenes egne kritiske utopiske refleksjoner om den eksisterende situasjon og mulige visjoner for fremtidig utvikling og samarbeid.

I likhet med Wittmayer et al. (2014) viser denne prosessen at aksjonsforskningens rolle som kunnskapsgjørelse spiller en vesentlig rolle for å skape dialog og anerkjennelse mellom ulike aktørgrupper. Som aksjonsforskning har vi lagt til rette for erfarings- og kunnskapsdeling gjennom intervju og fasilitering av workshops. Vår rolle har dermed bidratt til å legge til rette for «kunnskapsdelingsarenaer» (Wittmayer et al., 2014). Som aksjonsforskning har vi samlet erfaringer og kunnskap fra ulike aktører, og dokumentert og skriftliggjort prosesser og prosjekter. I systematisering av de lokale prosesser og resultater har det blitt laget relasjoner og kategoriseringer til allmenne (FNs) bærekraftsmål og teoretiske kategorier, og til eksisterende kommunale planer og strategier i Oslo. Denne kunnskapsgjøring bidro til å åpne refleksjoner blant kommunale aktører gjennom å synliggjøre borgerinitiativenes større samfunnsbetydning og komplementære bidrag til eksisterende kommunale strategier. De skriftlige beskrivelsene har også blitt brukt av flere av borgerinitiativene som en form for underlagsmateriale i søknader og kommunikasjon med kommunen og andre aktører. Denne typen kunnskap bidrar til å understøtte og posisjonere deres anerkjennelse som legitime aktører i det kommunale system. Samtidig støtter denne typen skriftliggjøring opp under borgernes egen forståelse av hvordan deres prosjekt bidrar til et større fellesskap og samfunn – og at arbeidet de gjør er viktig i et mer universelt perspektiv. Kunnskapsgjøringen skapte en formidling og forståelse av bærekraftig utvikling fra et *ikke* sektororientert eller interessent orientert perspektiv til en bredere hverdagslivsrettet orientering (Egmose, 2016; B. Nielsen & Nielsen, 2006). Utforskning og anerkjennelse av hverdagsorienteringer kan bidra til å åpne omstillingsperspektiver ut over eksisterende (økonomiske) interesser. På lang sikt kan slike prosesser, som anerkjenner borgeres stemme og engasjement i sitt lokalsamfunn, også forsterke den politiske kultur (B. Nielsen & Nielsen, 2006) og det politiske aktørskap (Refstie & Brun, 2016). Dermed kan små borgerinitiativer over tid bidra til større systemomstillinger (Lam et al., 2020).

De ulike forskningsroller mellom borgerprosjektene, de kommunale systemaktører og erfaringsworkshopen kan beskrives som en form for «dobbelbevegelse». Gjennom den parallelle kommunikasjon med både borgere og systemaktører ble det skapt en felles forståelse for behovet for en bedre dialog og samarbeid mellom det kommunale system og borgernes engasjement. Dermed bidro vår dokumentasjon og våre skriftliggjorte analyser til å løfte og synliggjøre betydningen av borgerinitiativene inn på den

mer institusjonelle arena og forstyrre det konvensjonelle planarbeidet. Det var gjennom disse samtaler, med både aktører innenfor og utenfor det formelle systemet, at det ble åpnet en mulighet for å etablere et læringsrom for presentasjon av og dialog med borgerinitiativene om å utvikle bedre samarbeidsformer.

Denne dobbeltbevegelsen bidro dermed til å skape en arena mellom borgernes «krevde rom» og kommunens «inviterte» rom (Cornwall, 2004, 2008) som en form for «trialektisk rom» (Refstie & Brun, 2016) for å utforske og samprodusere nye forståelser av bærekraft i ulike lokal samfunn i Oslo og på tvers av flere omstillingssfærer (O'Brien & Sygna, 2013). Vår rolle i workshopen var å fasilitere prosessen for borgernes presentasjoner, refleksjoner fra systemaktører og en kafedialog om mulige fremtidige samarbeidsformer. Workshopen ble dermed en arena for «omvendt deltakelse» (K. Nielsen & Nielsen, 2007) som tok *utgangspunkt* i borgerens prosjekter og perspektiver. Workshopen dannet grunnlag for en form for samproduksjon av kunnskap (Norström et al., 2020). Gjensidig refleksjon og dialog skapte grunnlag for å diskutere utfordringer og muligheter for nye måter å kommunisere, samarbeide og understøtte borgerinitiativer som en komplementerende del av kommunens arbeid med bærekraftig byutvikling. Vår rolle kan dermed sies å ha bidratt til å bygge nettverk og reorientere forståelser (Haarstad et al., 2018) av lokal deltakelse i lokal bærekraftig omstilling.

Erfaringene fra denne prosessen viser at aksjonsforskningens dobbeltbevegelse har et særlig potensiale for å skape rom for omvendt deltakelse som kan utvikle nye forståelser mellom «hverdagslivskunnskap» og «systemkunnskap». Etableringer av slike kommunikasjonsarenaer kan bidra til å utvikle nye modeller for borger-systemsamarbeid i det grønne skiftet (Frantzeskaki & Rok, 2018). Det er kombinasjonen av aksjonsforskningens ulike roller som både kritisk reflekterende, utopisk oppfordrende, samt kunnskapsgjøringen gjennom deltakende analyser og koblinger til mer universelle begrep, at det oppstår en anerkjennelse for nye perspektiver for deltakelse og samarbeid. Aksjonsforskningens dobbeltbevegelse mellom borgerinitiativene og systemaktørene muliggjorde etablering av et omvendt rom for deltakelse i arbeidet med bærekraftig omstilling. Denne dobbeltbevegelsen er viktig for å underbygge demokratiske samtaler på tvers av borgere og «ekspertbyråkrater» (Egmose, 2016), som kan skape nye forståelser for hva bærekraftig utvikling kan være.

Kritiske refleksjoner

Borgerinitiativer er små bevegelser, og det kan med rette spørres om de har noen reell betydning for de store bærekraftsutfordringer verden står overfor. Svarer urbant landbruk og grønne nabolagskafeer på bærekraftsutfordringene, og har vi tid til slike langsomme bevegelser? Likevel viser disse små eksempler at det er *mulig* å skape re-orienteringer i hverdagslivet, og at disse kan utvikles og skape ringvirkninger over tid. Borgernes (og kommunens) erfaringer med nye typer sosio-økologiske praksiser kan skape håp og engasjement for alternative og mer bærekraftige fremtider (Egmose, 2016).

Prosesen gir et eksempel på at det kan etableres rom mellom borgere og plan-system, men det er betimelig å spørre om det skaper større strukturelle endringer i makt- og fordelingsstrukturer i «det grønne skiftet» i Oslo. Blir borgerinitiativene en form for grønn glasur og festtaler, mens økonomiske interesser og funksjonelle planstrategier etablerer motorveier og kompakt byutvikling i nabolaget? Planstrategier er fortsatt i høy grad styrt av økonomiske interesser, og borgerprotester blir ofte temmet eller avfeid (Pløger, 2021). Borgerinitiativer kan likevel ses som en bevegelse som kan skape politisk bevissthet og orientering for mer rettferdig og lokalt forankrede bærekraftsperspektiver. Det kan være et argument for at disse små bevegelser også kan bidra til å underbygge (eller reetablere) en sterkere politisk kultur for demokratisk deltakelse (B. Nielsen & Nielsen, 2006). Dermed skapes det både grunnlag for medborgerskap, ansvar og nye praktiske eksempler på hvordan bærekraftig omstilling kan iverksettes i hverdagslivet.

Konklusjon

Det er samfunnsforskningens rolle å forholde seg kritisk til det eksisterende, og i et dialektisk perspektiv peke på mulige åpninger og horisonter for en mer bærekraftig og rettferdig utvikling (B. Nielsen & Nielsen, 2006). Aksjonsforskning kan – gjennom ulike roller – bidra til å sette kritisk utopisk bevegelse i spill som insisterer på muligheten for mer demokratiske fremtider. Forskning, derigjennom også aksjonsforskning, har dermed en viktig rolle i å løfte frem både store og små eksempler som alternative kunnskapsgrunnlag i politikk og planutforming for fremtiden. Aksjonsforskning kan dermed bidra til reorientere omstillingsarbeid og policyutforming (Bartels et al., 2020; Fazey et al., 2018; Hölscher et al., 2021).

Samlet sett viser vår pågående forskning med borgerinitiativer i Oslo at lokale prosjekter har potensiale for å etablere og skape nye praksiser for sosial og økologisk bærekraft i nærmiljøet fra et hverdagsperspektiv – utenfor det kommunale plansystemet. De kan vokse og øke deres handlingskapasitet gjennom erfaringsbygging og etablering av nye nettverk/samarbeidsaktører. Dermed kan de ses som komplementære bidrag til kommunal policy og planinitiativer som retter seg mot bærekraftig lokal utvikling. Samtidig viser vår forskning at det er et behov for å skape «omvendte deltakelsesrom» for kommunikasjon, læring og gjensidig anerkjennelse mellom borgerinitiativer og kommunale planaktører. Slike deltakelsesrom oppstår ikke av seg selv (Hölscher et al., 2021), men krever en «dobbelbevegelse» som skaper gjensidig erfarings- og kunnskapsrefleksjon mellom borgere og systemaktører. Det er gjennom dobbeltbevegelsen at de omvendte deltakelsesrom oppnår en legitimitet og anses som relevante for aktører innenfor og utenfor plansystemet for å utforske bærekraftig omstilling og nye samarbeidsformer.

Det er behov for mer forskning på omvendt deltakelse og «dialogiske mellomrom» mellom offentlige planprosesser og borgerinitierte prosjekter. Det handler om å utvikle bedre forståelser for hvordan kommunale systemer kan samarbeide

med borgerinitiativer – samtidig som de bevarer deres selvstendighet og lokale forankring. Det er med andre ord behov for erfaringsutveksling på både systemnivå og borgernivå – og på tvers av disse. Vi jobber nå med flere kommuner i Norge for å (aksjons)utforske hvordan det kan etableres slike rom mellom system og livsverden i formelle planprosesser og hvordan det kan bidra til en «reorientering» av bærekraftig by- og lokalsamfunnsutvikling.

Takksigelser

Vi retter en stor takk til ByKuben, bydelsansatte og alle de borgere som har bidratt med erfaringer og engasjement i denne prosessen. Vi takker også Kommunal- og moderniseringsdepartementet i Norge, som fra 2018–2021 har gitt støtte til vårt arbeid gjennom «Tilskuddsordningen for kompetansetiltak innen plan, kart og geodata».

Om forfatterne

Mikaela Vasstrøm, ph.d., er førsteamanuensis/associate professor på Institutt for global utvikling og samfunnsplanlegging ved Universitet i Agder. Hun har siden 2008 jobbet med flere aksjonsforskningsprosjekter knyttet til natur og samfunnsforståelser og sosial læring for bærekraftig utvikling. Hun er særlig opptatt av å kritisk utforske åpninger og lukninger for demokratisk deltakelse i samfunnsutvikling og bærekraftig omstilling. Hun har organisert flere typer samskapende prosesser med aktører innenfor og utenfor plansystemet for å utvikle nye former for samarbeid om bærekraftig utvikling.

Kirsten Paaby er pedagog, fasilitator og skribent. Hennes primære arbeidsfelt er demokratiske og kreative metoder innen utviklings- og aksjonsforskningsarbeid i både undervisningssektoren, kommunal forvaltning og i frivillige organisasjoner. Siden 2001 har hun arbeidet med bærekraftig lokalsamfunnsutvikling først i Stiftelsen Idébanken og nå som selvstendig næringsdrivende. Dette arbeidet bestod i å formidle gode eksempler på bærekraftig praksis, å praktisere og utvikle metoder for demokratiske dialoger samt å formidle en helhetsforståelse av bærekraftig utvikling. Hun arbeider også innen fagfeltet utdanning for bærekraft og prosessledelse i Norge, Norden og Europa med et særlig fokus på eksempelpedagogikk og transformativ læring. Hun har publisert flere artikler i tilknytning til dette. Nettside: <https://eduaction.no>

Referanser

- Adams, B. (2008). *Green development: Environment and sustainability in a developing world*. Routledge.
- Bartels, K. P., Greenwood, D. J. & Wittmayer, J. M. (2020). How action research can make deliberative policy analysis more transformative. *Policy Studies*, 41(4), 392–410. <https://doi.org/10.1080/01442872.2020.1724927>

- Boelens, L. & de Roo, G. (2016). Planning of undefined becoming: First encounters of planners beyond the plan. *Planning Theory*, 15(1), 42–67. <https://doi.org/10.1177/1473095214542631>
- Campbell, S. D. (2016). The planner's triangle revisited: Sustainability and the evolution of a planning ideal that can't stand still. *Journal of the American Planning Association*, 82(4), 388–397. <https://doi.org/10.1080/01944363.2016.1214080>
- Cornwall, A. (2004). Spaces for transformation? Reflections on issues of power and difference in participation in development. I S. Hickey & G. Mohan (Red.), *Participation: From tyranny to transformation* (s. 75–91). Bloomsbury.
- Cornwall, A. (2008). Unpacking 'participation': Models, meanings and practices. *Community Development Journal*, 43(3), 269–283. <https://doi.org/10.1093/cdj/bsn010>
- Dryzek, J. S. (2013). *The politics of the earth: Environmental discourses*. Oxford University Press.
- Egmose, J. (2016). *Action research for sustainability: Social imagination between citizens and scientists*. Routledge.
- Egmose, J. (2020). Den økologiske bæredygtigheds sociale klangbund: Perspektiver på menneskelige levesteder. I K. Dupret & L. L. Langergaard (Red.), *Social bæredygtighed: Begreb, felt og kritik* (s. 181–202). Frydenlund Academic.
- Fazey, I., Schöpke, N., Caniglia, G., Patterson, J., Hultman, J., van Mierlo, B. ... Wyborn, C. (2018). Ten essentials for action-oriented and second order energy transitions, transformations and climate change research. *Energy Research & Social Science*, 40, 54–70. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2017.11.026>
- Frantzeskaki, N., Dumitru, A., Anguelovski, I., Avelino, F., Bach, M., Best, B. ... Rauschmayer, F. (2016). Elucidating the changing roles of civil society in urban sustainability transitions. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 22, 41–50. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2017.04.008>
- Frantzeskaki, N. & Rok, A. (2018). Co-producing urban sustainability transitions knowledge with community, policy and science. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 29, 47–51. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2018.08.001>
- Hansen, H. P., Nielsen, B. S., Sriskandarajah, N. & Gunnarsson, E. (2016). *Commons, sustainability, democratization: Action research and the basic renewal of society*. Routledge.
- Hölscher, K., Wittmayer, J. M., Hirschnitz-Garbers, M., Olfert, A., Walther, J., Schiller, G. & Brunnow, B. (2021). Transforming science and society? Methodological lessons from and for transformation research. *Research Evaluation*, 30(1), 73–89. <https://doi.org/10.1093/reseval/rvaa034>
- Haarstad, H., Sareen, S., Wanvik, T. I., Grandin, J., Kjærås, K., Oseland, S. E., Kvamsås, H., Lillevold, K. & Wathne, M. (2018). Transformative social science? Modes of engagement in climate and energy solutions. *Energy Research & Social Science*, 42, 193–197. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2018.03.021>
- Köhler, J., Geels, F. W., Kern, F., Markard, J., Onsongo, E., Wiczorek, A. ... Wells, P. (2019). An agenda for sustainability transitions research: State of the art and future directions. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 31, 1–32. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2019.01.004>
- Lam, D. P., Martín-López, B., Wiek, A., Bennett, E. M., Frantzeskaki, N., Horcea-Milcu, A. I. & Lang, D. J. (2020). Scaling the impact of sustainability initiatives: A typology

- of amplification processes. *Urban Transformations*, 2, 1–24. <https://doi.org/10.1186/s42854-020-00007-9>
- Lundberg, A., Vangelsten, B. V., Bardal, K. G., Reinar, M. B., Bjørkan, M. & Richardson, T. K. (2020). *Strekk i laget: En kartlegging av hvordan FNs bærekraftsmål implementeres i regional og kommunal planlegging* (Nordlandsforskning rapport). <https://hdl.handle.net/11250/2723330>
- Meadowcraft, J. (2007). Who is in charge here? Governance for sustainable development in a complex world. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 9(3–4), 299–314. <https://doi.org/10.1080/15239080701631544>
- Meld. St. 18 (2016–2017). *Berekraftige byar og sterke distrikt*. Kommunal- og moderniseringsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-18-20162017/id2539348/>
- Nielsen, B. S. & Nielsen, K. A. (2006). *En menneskelig natur: Aktionsforskning for bæredyktighet og politisk kultur*. Frydenlund.
- Nielsen, K. A., Elling, B. & Jelsøe, E. (2010). *A new agenda for sustainability*. Ashgate Publishing.
- Nielsen, K. A. & Nielsen, B. S. (2007). Planlægning og selvforvaltning i et aktionsforskningsperspektiv. I A. Jensen, K. A. Nielsen, J. Andersen & O. E. Hansen (Red.), *Planlægning i teori og praksis* (s. 63–81). Roskilde Universitetsforlag.
- Nyseth, T., Ringholm, T. & Agger, A. (2019). Innovative forms of citizen participation at the fringe of the formal planning system. *Urban Planning*, 4(1), 7–18. <https://doi.org/10.17645/up.v4i1.1680>
- Norström, A. V., Cvitanovic, C., Löf, M. F., West, S., Wyborn, C., Balvanera, P. ... Österblom, H. (2020). Principles for knowledge co-production in sustainability research. *Nature Sustainability*, 3(3), 182–190. <https://doi.org/10.1038/s41893-019-0448-2>
- O'Brien, K. (2012). Global environmental change II: From adaptation to deliberate transformation. *Progress in Human Geography*, 36(5), 667–676. <https://doi.org/10.1177/0309132511425767>
- O'Brien, K. & L. Sygna (2013, 19.–21. juni). Responding to climate change: the three spheres of transformation. I *Proceedings of transformation in a changing climate* (s. 19–21). Universitetet i Oslo.
- Pesch, U., Spekkink, W. & Quist, J. (2019). Local sustainability initiatives: Innovation and civic engagement in societal experiments. *European Planning Studies*, 27(2), 300–317. <https://doi.org/10.1080/09654313.2018.1464549>
- Pløger, J. (2021). Politics, planning, and ruling: The art of taming public participation. *International Planning Studies*, 26(4), 426–440. <https://doi.org/10.1080/13563475.2021.1883422>
- Paaby, K. (2017). *I hagen vokser håp*. Medium. <https://medium.com/i-hagen-vokser-håp>
- Paaby, K. & Vasstrøm, M. (2019). *Lokalt rom for universelle verdier* (Rapport til KMD, Paaby Prosess). http://eduaction.no/wp-content/uploads/2018/11/Artikkel_lokalt-rom-for-universelle-verdier.pdf
- Paaby, K. & Vasstrøm, M. (2020). *Omvendt deltakelse i lokaliseringen av FNs bærekraftsmål* (Rapport til KMD, Paaby Prosess). https://eduaction.no/wp-content/uploads/2020/05/Hovedrapport_Omvendt-deltakelse_m-forside-3.pdf

- Refstie, H. & Brun, C. (2016). Voicing noise: Political agency and the trialectics of participation in urban Malawi. *Geoforum*, 74, 136–146. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2016.05.012>
- Vasstrøm, M. (2016a). Opening or reproducing understandings. I H. C. G. Johnsen, E. S. Hauge, M.-L. Magnussen & R. Ennals (Red.), *Applied social science research in a regional knowledge system: Balancing validity, meaning and convenience* (kap. 5). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315411415>
- Vasstrøm, M. (2016b). Openings and closures of the environmental planning horizon: Participatory experiences From Norway. I H. P. Hansen, B. S. Nielsen, N. Sriskandarajah & E. Gunnarsson (Red.), *Commons, Sustainability, Democratization: Action Research and the Basic Renewal of Society* (s. 167–189). Routledge.
- Vasstrøm, M. & Paaby, K. (2021). Omvendt deltakelse – fra forankring til fellesgjøring. I K. Dahlgren, T. Linderud & K. Scheiner (Red.), *Forankring fryder. En bok om medvirkning i byutvikling og arkitektur* (s. 158–177). Universitetsforlaget.
- Wang, L., Westskog, H., Selvig, E., Amundsen, H. & Mygland, R. (2016). *Kortreist kvalitet. Hva betyr omstilling til et lavutslippssamfunn for kommunesektoren?* (KS-rapport). <https://www.kortreistkvalitet.no/>
- Williams, S. & Doyon, A. (2019). Justice in energy transitions. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 31, 144–153. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2018.12.001>
- Wittmayer, J. M., Schöpke, N., van Steenbergen, F. & Omann, I. (2014). Making sense of sustainability transitions locally: How action research contributes to addressing societal challenges. *Critical Policy Studies*, 8(4), 465–485. <https://doi.org/10.1080/19460171.2014.957336>
- Wittmayer, J. M., Avelino, F., van Steenbergen, F. & Loorbach, D. (2017). Actor roles in transition: Insights from sociological perspectives. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 24, 45–56. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2016.10.003>